

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 6 januari 2019

Brief van Jakob

Alex van Heusden

Een document uit de eerste eeuw, geschreven door een leraar van de messiaanse beweging in naam van Jezus. Oorspronkelijk waarschijnlijk geen brief, maar iets intern, voor eigen gebruik in een of andere ekklesia. Toen andere ekklesia's zich gingen melden, 'wij willen dat document graag lezen', werd er een aanhef boven geplakt met afzender en geadresseerden, en werd het rondgestuurd. In welke oplage is niet bekend. Waarheen precies, naar welke ekklesia's, ook niet. We lezen: 'Jakob, dienaar van God en heer Jezus Messias, aan de twaalf stammen in de verstrooiing, ik groet jullie.' De twaalf stammen staan voor heel Israël, de 'verstrooiing' is de diaspora, alle Joden die wonen buiten Judea en Galilea. Dan rijst de vraag of de aangeschrevenen allen Joden waren, Joodse leerlingen van Jezus - of ook nog andere Joden, geen leerlingen van Jezus.

En wie is de schrijver? *Jakoobos* staat er in de aanhef, de Griekse vorm van de Hebreeuwse naam *Ja'akov*. Is het de broer van Jezus, met die naam? Die in de traditie 'de rechtvaardige' wordt genoemd?

De beweging in naam van Jezus Messias begon als een Joodse groepering, met Jeruzalem als thuisbasis en met Simon Petrus als eerste leider. Toen Simon Jeruzalem verliet en als 'gezondene' op reis ging om het 'goede nieuws' - evangelie - aangaande Jezus te verspreiden, kwam de leiding van de moedergemeente in handen van Jakob. Volgens Paulus, in zijn brief aan de Galaten, is deze Jakob 'de broeder des heren', de broer dus van Jezus (Galaten 1:19). Over hem is weinig bekend. Alleen enkele vermeldingen in de brieven van Paulus en in het boek Handelingen der Apostelen laten doorschemeren dat hij een rol van betekenis heeft gespeeld in de vroege Jezusbeweging.

Eén ding lijkt wel vast te staan: Jakobs dood door steniging. De Joodse geschiedschrijver in Romeinse dienst, Josef ben Mattai, beter bekend als Flavius Josephus (37-ca. 100), wijdt tegen het einde van zijn beroemde werk *De oude geschiedenis van de Joden* een passage aan de dood van Jakob, die geïntroduceerd wordt als 'de broer van de Jezus die Christus genoemd wordt' (XX, 200-201). Naar alle waarschijnlijkheid vond Jakob de dood in het jaar 62, toen de keizer van Rome een nieuwe landvoogd stuurde naar de provincie Judea en er tijdelijk een machtsvacuüm was. Een jonge, pasbenoemde hogepriester, een zetbaas van Rome, wil zich krachtig manifesteren. Jakob en enkele anderen, priesters en leraren, hebben de oppositie die zij voerden tegen de nieuwe hogepriester, met hun leven moeten bekopen.

Zo kwamen twee broers door staatsgeweld om het leven. Eerst Jezus en zo'n dertig jaar later zijn broer Jakob. Omdat zij een bedreiging vormden voor de gevestigde, Romeinse orde en zeker zo werden ervaren door de priesteraristocratie in Jeruzalem, moesten zij dood.

Even terzijde. In een kalkstenen knekelkist die uit de eerste eeuw zou stammen, staat in het Aramees de tekst gegrift: 'Jakob, zoon van Jozef, broer van Jezus'. Een interessante parallel, wat je verder ook van dat kistje moet denken.

Later in de traditie, vanaf de tweede eeuw, wordt de broer van Jezus stevast in verband gebracht met de brief van Jakob, als zou hij die hebben geschreven.

Nu is het zo dat de schrijver van de Jakobbrief er op geen enkele manier blijk van geeft dat Jezus zijn broer was. Hij laat zich op niets en niemand voorstaan. Hij was ook niet de enige Jakob, laat staan de 'enige ware'. Jakob was in de eerste eeuw een heel gewone naam. Even gewoon als Kobus ooit in onze streken. U herinnert zich nog Jakoba van Beieren. In de evangelieverhalen horen we over Jakob, de zoon van Zebedeüs (Matteüs 4:21), Jakob, de zoon van Alfeüs (Matteüs 10:3), Jakob, de zoon van Maria (Matteüs 27:56) en Jakob, de vader van Judas (Lukas 6:16). Dat zijn er al vier.

Eén ding is zeker: de schrijver van de Jakobbrief was een Jood, een Joodse leerling van Jezus. Door de eeuwen heen is er discussie gevoerd over de vraag hoe 'christelijk' deze Jood was. Niet veel te Joods om als 'christen' door het leven te gaan? Dat lijkt mij een misverstand. Zo kunnen 'Jood' en 'christen' in de toenmalige context niet tegen elkaar worden uitgespeeld. De schrijver van de Jakobbrief, hoe zijn naam ook luidde, uit welke familie hij ook stamde, was aanhanger van een Joods-messiaanse beweging waaruit op den duur groeide wat wij nu 'christendom' noemen. Hij was diepgeworteld in de bijbel en andere Joodse geschriften, kortom, in tradities van Jodendom.

In de loop van de geschiedenis, de eeuwen der eeuwen, heeft de brief van Jakob, zeker vergeleken met de Paulusbrieven, een marginaal bestaan gekend. Weinig gelezen. Zelfs grotendeels weggeschreven ten tijde van de Reformatie, toen alles, nou ja, bijna alles, aan Paulus werd opgehangen.

Martin Luther typeerde het document van Jakob als een 'strooien brief, in elkaar geflanst door een of andere Jood'. Dat was niet vriendelijk bedoeld. Het is een ratjetoe, die brief, waar we niets mee kunnen - 'in elkaar geflanst'. Hoe onaardig ook gezegd, en gemeten aan waar Luther toe in staat was, is de toon hier nog mild - in de kern heeft hij het gelijk aan zijn kant. Die 'strooien brief' is geschreven door een Jood die zijn 'boodschap' uit allerlei bronnen bij elkaar heeft geveegd - uit de bijbel en andere Joodse geschriften.

Volgens Luther was Jakob zeker geen apostel, geen 'gezondene'. Apostelen hadden als taak Christus te verkondigen. Jakob doet dat niet. Tot zijn leedwezen heeft de reformator uit Wittenberg moeten constateren dat in deze brief de naam Jezus slechts twee keer voorkomt.

Hoezeer ik ook geneigd ben mij te beschouwen als een leerling van Paulus, ik vind de brief op naam van Jakob een mooi en inspirerend document. Het is één grote, hartstochtelijke oproep tot omkeer, tot verandering van gezindheid, en tot volharding. Ga de weg van het vertrouwen, dat wil zeggen: de fiducia in de mogelijkheid van een andere, nieuwe wereldorde, die, zo meent de schrijver, niet ver weg is. Herhaaldelijk spreekt hij over het 'oordeel': 'De dagen lopen op hun eind'; 'dichtbij is de aankomst van de heer'. Zo krijgt de oproep tot omkeer het karakter van een ultimatum: maak haast, we hebben ongeloflijke haast.

Een radicale, herkenbaar profetische boodschap. En wie worden met name aangesproken? De rijken. 'En nu jullie rijken: ween en maak misbaar over de rampen die jullie zullen treffen. Je rijkdom is verrot, je goud en zilver is verroest.'

Nu zijn wij allen rijken, vergeleken met de omstandigheden waarin wereldwijd talloos veel miljoenen moeten leven. Dan moeten we niet verbaasd zijn over de toestroom van vreemdelingen, vluchtelingen naar Europa. Er zouden sinds de Turkijedeal geen vluchtelingen meer verdrinken voor de kusten van Zuid-Europa. Maar ze verdrinken nog altijd, zij het op een andere plek. Niet opvangen, maar terugsturen of rond laten dobberen op zee - zo kijkt de politiek er tegenaan.

Omkeer is geboden, is ons aangeboden. Je leven veranderen. Je middelen inzetten. Je bevrijden uit de dwang van ook innerlijke slavernij. Herkent u dit? Innerlijke slavernij. De macht der gewoonte omdat je niet de moed kunt opbrengen je leven anders in te richten, terwijl je daar, als je afdaalt in jezelf, innig naar blijkt te verlangen. Doffe berusting, het is zoals het is, het kost te veel moeite om jezelf opnieuw uit te vinden. Toch maar proberen, angst en twijfel weerstaan, opbreken en gaan - 'versterk je hart'; maar ook 'heb geduld met jezelf'. Wat kunnen we leren? Leven in vrijheid. Uittocht uit alle mogelijke systemen van slavernij. Innerlijk en uiterlijk, persoonlijk en in maatschappelijk verband - wij mensen samen. Dat vereist geestverwantschap en onderlinge solidariteit - 'elkaar geen loer draaien'. Volgens de brief van Jakob zou 'ware religie' zich kenmerken door het doen van goede werken, daden van erbarmen en ontferming: zorg voor armen en zieken, mantelzorg, vluchtelingen opvangen, mensen eerlijk en rechtvaardig behandelen, hen bejegenen met vriendschap, zorgvuldig spreken, vrede stichten.

Amos Oz, de grote Israëliische schrijver - hij stierf op 28 december vorig jaar. Hij geloofde dat literatuur een brug slaat tussen volkeren, scheidsmuren afbreekt. Hij geloofde ook dat je inleven in iemand, een andere mens, een tegengif tegen fanatisme kan zijn. Hij schreef: 'Verbeeld je echt eens hoe de ander liefheeft, doodsangsten uitstaat, boos is of gepassioneerd. Er is te veel vijandschap tussen ons, te weinig nieuwsgierigheid.'

Amos Oz stelde bij herhaling de vraag: 'Wat is de innerlijke kern van het Jodendom. Wat is de diepste, meest typerende kern van het erfgoed van Israël?' Die kern is misschien wel voor het eerst te vinden in oud-Hebreeuws geschreven op een ostracon, een potscherf, geschat op een ouderdom van meer dan drieduizend jaar. Daar staat: 'Spreek recht over slaaf en weduwe. Spreek recht over wees en vreemdeling. Verdedig de misdadiger, verdedig de arme en de weduwe. Wreek met 's konings hand de bedelaar en bied onderdak aan de slaaf. Ondersteun de vreemdeling.'

Amos Oz tekent hierbij aan: 'Het is in feite een lijst met een nette inventarisatie van bijna alle behoeftigen die de antieke maatschappij kende. (...) De oudste Hebreeuwse wet eist geen onderwerping aan goden of gehoorzaamheid aan een koning. In de kern is hij bedoeld om voor de armen, de vreemdeling en de onbeschermden te zorgen.'

Recht en gerechtigheid, daar draait het om. Zonder aanzien des persoons. Niemand naar de ogen zien. Van die 'oudste Hebreeuwse wet', die Thora, is de brief van Jakob een sprekende en inspirerende getuige.

Hij zegt: God? Ik God, Ik zal, en geen ander. Ik spreek recht, trouw, waarheid, woorden die werken.

Zo zullen wij zingen. Zo moge het zijn.